

Lektioita

Sanna Hast^a

Luonnonvarat eivät *ole*, ne *tulevat*

Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria Lapin yliopisto 26.11.2021

Luonnonvaroista puhutaan usein kuin ne olisivat neutraalisti ja objektiivisesti ”tuolla jossain” – esimerkiksi malmeina, öljynä, energiana, pohjavetenä tai puuvarantoina. Ikään kuin ne odottelisivat ihmistä tulemaan, kaivamaan, irrottamaan, valjastamaan ja hyödyntämään.

Niputamme herkästi luonnonvaran käsitteen alaisuuteen kaikenlaista metsistä, vedestä, ilmasta, vapaana tai kasvattamossa uivista kaloista alkaen aina öljyyn ja eri energiamuotoihin asti. Hyödynnettävien luonnonvarojen olemassaolo vaatii kuitenkin monenlaisia ja keskenään hyvin erilaisia *teknologioita*. Joistain luonnonvaroista ei ole mahdollista edes puhua ennen kuin niiden hyödyntämiseen liittyvä *tieto* ja *teknologia* on olemassa. Esimerkiksi energia monissa muodoissaan on tällainen luonnonvara.

Vaikka luonnonvarat voivat olla melkeinpä mitä vain, niin – toisin kuin yleisesti esitetään – ihmisen toiminnoista, tavoitteista, arvoista ja teknologioista irrallisia ne eivät ole.

On olemassa mineralisaatioita ja metsiä, mutta malmioita, sellua ja puutavaraa meillä ei ole ennen kuin hallussamme ovat ne tiedot, teknologiat ja käytännöt, jotka ne mahdollistavat. Tieto ja teknologia eivät ole neutraaleja luonnon suhteen – niiden tulkinnan, soveltamisen ja käytön myötä luonto saadaan ilmenemään tiedon ja teknologian rajausten ja määreiden mukaisesti. Saman alueen luonto voi ilmetä monina erilaisina merkityksinä ja mahdollisina käytettävinä luonnonvaroina.

Vesi sinällään on vettä, mutta jos se on juomavettä tai virtaavaa vettä, jonka valjastamme vesivoimaksi, siitä tulee luonnonvara. Vesivoima ja juomavesi ovat keskenään hyvin erilaisia luonnonvaroja, koska niiden tuottamiseen ja hyödyntämiseen liittyvät käytännöt ja teknologiat poikkeavat toisistaan.

Siksi väitän, että luonnonvarat eivät *ole*, vaan ne *tulevat* – osana inhimillisiä käytäntöjä. Eikä tämä ole pelkkää harmitonta ja tarpeetonta semantiikkaa.

Luonnonvaraistuminen

Tutkimuksessani on pohjimmiltaan kyse luonnosta ja ihmisestä. Ihmisen olemisesta luonnossa. Tutkimustapani on teorialähtöinen, mutta se kiinnittyy erottamattomalla tavalla käytäntöihin.

^a Paliskuntain yhdistys & Lapin yliopisto, sanna.hast@paliskunnat.fi

Avaan tutkimuksellani konkreettisten tapahtumien ja käytäntöjen kautta sitä, miten luonto tulee ymmärretyksi ja määrittetty luonnonvaroina – sanon tätä *luonnonvaraistumisen tapahtumaksi*. Kuten ihmiset ja ilmiöt, myös luonnonvarat määrittävät ajan virrassa. Toisinaan luonnonvara menettää ajassa merkityksensä, kun sitä ei enää syytä tai toisesta samalla tavalla tarvita eli käytetä. Tulevaisuudessa jonkin merkitys luonnonvarana voi kirkastua ja tulla arvoon arvaamattomaan.

Mikä on juomaveden tai metsien merkitys tässä ajassa, ja mikä on niiden merkitys tulevaisuudessa? Mitä merkitsee se, että matkailun parissa ideoidaan puhtaan ilman yhä parempaa tuotteistamista?

Luonnonvarat muuttuvat ajassa, ja niitä on syytä tarkastella aina niiden ajallinen luonne huomioiden.

Yhteensovittaminen

Tutkimukseni alkusysäyksenä oli halu ymmärtää luontoon liittyviä konflikteja. Minua kiinnostivat Lapissa käytävät kahinat metsien käytöstä. Kaivosbuumin yhteydessä julkisuuteen nousi keskustelu metallien globaalista kysynnästä ja väitteet siitä, että jos haluamme käyttää älypuhelimia ja sähköautoja, on meidän hyväksyttävä monimetallikaivos mahdollisesti omalle takapihallemme. Jos haluamme hillitä ilmastonmuutosta, on meidän löydettävä energiantuotantomuotoja fossiilisten polttoainneiden tilalle. Suuret globaalit kysymykset tiivistyvät paikallisissa tilanteissa. Luonnon- ja maankäytön suunnittelussa ja konfliktien yhteydessä puhutaan paljon *yhteensovittamisesta*.

Yhteensovittamisella tarkoitetaan sitä, miten luontoon kiinnittyviä monimuotoisia merkityksiä, tavoitteita ja toimintaa arvioidaan ja sovitetaan yhteen. Yhteensovittamisella pyritään vähentämään konflikteja. Todellisuus kuitenkin osoittaa, että yhteensovittamisesta huolimatta ristiriidat aina vain jatkuvat tai jopa lisääntyvät. Yhteensovittamiselle on aitoa tarvetta.

Esimerkiksi poronhoidon käytännöissä vaaran laki tai rinteet tulevat esiin porojen lautumena ja kulkureittinä. Tuulivoimayhtiön näkökulmasta vaaran lakialue on kiinnostava, koska sen yllä reilun sadan metrin korkeudessa puhaltava tuuli olisi mahdollista valjastaa energiaksi voimaloiden avulla. Vaara voi olla kokonaan tai osittain metsätalousmaata. Vaara voi olla myös osa muuten vielä rakentamatonta maisemaa, jota matkailu hyödyntää. Vaara ilmenee monin eri tavoin, mikä kertoo siitä, miten jokin osa luontoa muotoutuu ja määrittyy osana inhimillisiä käytäntöjä. Samalla se ilmentää merkitysten moninaisuutta. Ovatko nämä yhteensovitettavissa?

Tutkimukseni alkutaipaleella kysyin, mitä oikeastaan yhteensovitetään, kun luonnonvarojen ja maankäytön suunnittelussa ja hallinnossa yhteensovitetään. Olin kiinnostunut siitä, onko luonnon moninainen käyttö oikeasti yhteensovitettavissa ja millä ehdoin. Tätä ongelmaa kiertäessäni kysyin myös, mitä yhteensovittamisen prosesseissa tapahtuu.

Tutkimukseni asemoituu siis luonnonvarakonfliktien ja yhteensovittamisen problematiikkaa tarkastelemaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimusperinteeseen. Analysoin luonnonvarojen yhteensovittamista kuitenkin uudella tavalla. Tutkimusprosessin kuluessa huomasin, että samalla kun tarkastelin yhteensovittamista, tulin problematisoineeksi *luonnonvaran*. Huomasin, että luonnonvarat eivät sellaisenaan edellä yhteensovittamista, vaan yhteensovittaminen on keskeinen osa sitä prosessia, jossa luonnosta tehdään tietynlaisia luonnonvaroja – tätä nimitän *luonnonvaraistumiseksi*.

Aloin ajatella, että *luonnonvaraa* ei voida olettaa inhimillisistä tavoitteista ja tarpeista itsenäisesti tai pysyvästi olevaksi. Niin yhteensovittamista kuin luonnonvaraakin on syytä tarkastella prosesseina, inhimillisten käytäntöjen kautta.

Siksi kysyin: millaisten käytäntöjen kautta luonnosta tulee luonnonvara?

Käytännöt

Tutkimukseni pääkysymyksessä itse asiassa samalla väitän, että käytännöt *ovat* aina ennen luonnonvaroja. Lisäksi väitän, että tietomme luonnosta ja luonnonvaroista kiinnittyvät aina käytäntöihin. Ensimmäinen väite näistä on ontologinen ja toinen on epistemologinen. Nämä väitteet vaativat perusteluja, jotka muodostan Martin Heideggerin filosofiaan ja käytäntöteoreettiseen ajatteluun tukeutuen. Käytäntöteoreetikoista nojaan erityisesti Theodore Schatzkin, Elizabeth Shoven, Karin Knorr Cetinan sekä Laurent Thévenot'n töihin.

Tutkimusprosessini edellytti minua syventymään ajatuksiin siitä, mitä oikeastaan on ole-massa ja miten voimme saada siitä tietoa.

Aina vain palasin *käytäntöjen* äärelle. Tutkin siis käytäntöjä samalla, kun elin ja myös toteutin käytäntöjä. Niin kuin me kaikki ihmiset, koko ajan. Tämä pätee luonnontieteilijään siinä missä yhteiskuntatieteilijäänkin.

Heideggerilaisessa ajattelussa inhimillinen oleminen on aina materiaalisissa käytännöissä olemista. Meillä ei ole ikään kuin *pääsyä* tämän ulkopuolelle. Toisin sanoen voimme saada tietoa maailmasta (luonnosta) ja toisista ihmisistä (1) elämällä ja toimimalla arjen käytännöissä sekä (2) pyrkimällä tulkitsemaan ja ymmärtämään näitä käytäntöjä ja niiden merkityksiä. Siksi sanon, että tutkimukseni on sekä teoria- että käytäntölähtöinen.

Tutkimukseni osoittaa *luonnonvaraistumisen tapahtuman* eri käytäntöjen erittelyn kautta. Tässä korostuvat eritoten suunnittelun, yhteensovittamisen ja oikeuttamisen käytännöt. Luonto *luonnonvaraistuu* näin tietyllä yleistettävällä ja helposti kommunikoitavalla tavalla.

Luonnonvaraistumisen käytäntöjen erittely toimii Lappiin sijoittuvien tapaustutkimusteni analyysin teoreettisena kehikkona. Tapaustutkimusteni kautta kerron, millaisten käytäntöjen kautta luonnosta tulee *malmoita, tuulienergiaa, (taloudellisesti hyödynnettäviä, toiminnallisia) maisemia ja porolaitumia*. Samalla valotan yhteensovittamisen haasteita.

Käytäntöjen yhteensovittaminen ja yhteensovittamisen käytännöt

Luonnon erilaisten käyttömuotojen yhteensovittaminen ja hallinta ovat osa sitä prosessia, jossa luonnosta tulee ja tehdään *tietynlaisia* luonnonvaroja. Tällä hetkellä yhteensovittamisesta käytävä puhe jättää tämän seikan pimentoon ja kätkee taakseen monet luontoon kiinnittyvät tiedon ja teknologian käytännöt. Monet kiperien kiistojen perustavat ristiriidat jäävät huomi-oimatta tai nousevat esiin vain puutteellisesti.

Yhteensovittamisen prosessien on määrä osallistaa ja monipuolistaa eri toimijoiden välistä kommunikaatiota ja tuoda päätöksentekoon monenlaista tietoa. Monimuotoinen tieto ja tietäminen liikkuvat suunnittelussa, oikeuttamisen argumenteissa ja yhteensovittamisen käytän-nöissä, mutta pääasiallinen lopputulema on luonnon luonnonvaraistuminen. Mikä näissä pro-sesseissa jää huomioimatta on se, miten ne tuottavat luontoa tietynlaisina luonnonvaroina ja samalla kaventavat toimijoiden suhdetta omaan luonnonympäristöönsä. Ne myös määrittävät, millaista tietoa kannattaa tuoda julkiseen keskusteluun, jos haluaa saada näkökulmaansa kuuluville.

Erilaiset luonnonvarakäytännöt kuuluvat siihen kokonaisuuteen, jossa ihmisen todelli-suussuhde määrittäyty. Inhimillinen oleminen on aina myös luontosuhde – suhde, joka jättää muutoksia ja jälkiä ympäristöön, luontoon ja meihin ihmisiin – eikä tämä asetu ja pysähdy, vaan ottaa moninaisia muotoja. Tämän seikan ymmärtäminen ja vakavasti ottaminen on ajan-kohtaisempaa kuin koskaan. Maailma kamppailee perifeeristen alueiden luonnonvarojen kes-tävästä käytöstä yrittäen samalla vastata ilmastonmuutoksen, monimuotoisuuden heikkene-misen ja uusien tautiepidemioiden asettamiin haasteisiin.

Erytisen kiinnostava ja erittäin ajankohtainen on kysymys luonnon monimuotoisuuden suojelun ja luonnon taloudellisen hyödyntämisen keskinäisestä ristiriitaisuudesta. Alueiden käytön suunnittelun näkökulmasta katsottuna kyse on näiden erilaisten luontoon kiinnitty-vien *käytäntöjen yhteensovittamisesta*.

Pyrimmekö rajaamaan alueita ihmistoiminnan ulkopuolelle – mikä olisi se koskematon, luonnontilainen luonto tällä aikakaudella, jolla alamme vähitellen käsittää yhä syvemmin ihmistoimien kaikkialle ulottuvia vaikutuksia, niiden laajuutta ja kompleksisuutta? Vai pitäisikö pyrkiä puhumaan enemmän ekosysteemipalveluista – siitä, miten säilyttää nämä ekosysteemit ihmiskunnalle palveluita tuottavina? Kumpi näistä julkisuudesta tutuista näkökulmista auttaa meitä yhteensovittamaan luonnon monimuotoisuuden suojelun ja taloudellisen hyödyntämisen käytännöt? Vai auttaako kumpikaan?

Ihminen ja luonto

Luonnon monimuotoisuus ja sen määrittely on omanlaistensa, eritoten luonnontieteellisten tietokäytäntöjen tulos. Niissä luodaan tietynlaista käsitystä luonnosta ja samalla käsitystä ihmisestä luonnon uhkana tai suojelijana. Luonnon monimuotoisuuden nostaminen julkiseen keskusteluun esimerkiksi ekosysteemipalveluiden kautta on yksi *luonnonvaraistumisen tapahtuman* ilmentymä. Luonto määrittyy siinä jälleen eräänlaisena luonnonvarana ihmiselle. Pyrkimykset laskea hintalappu luonnontilaisen luonnon säästämiseksi suorien ja lyhytnäköisten taloudellisten hyödyntämiskeinojen vastapainoksi on toisen tyyppinen ilmentymä.

Tarkastelemisiani tapauksissa, ja luonnonvarakiistoissa laajemminkin, on aina kyse siitä, kuinka arvioimme ja arvotamme suhdettamme luontoon ja olemassaoloomme. *Luonnonvaraistumisen tapahtuma* on tutkimukseni teoreettinen väite. Se on myös analyttinen väline, jonka avulla voi valottaa luonto- ja luonnonvarasuhteitamme tutkimuksessani esitettyä pohjoista kontekstia laajemminkin.

Yhteensovittamisen monet menettelyt lupaavat parempaa ja laajempaa, monimuotoisen luontoon liittyvän *tiedon* huomioimista. Mutta näin ei tapahdu, vaan tieto tasapäistetään. Tietokäytännöt, jotka vahvistavat käsityksiä luonnosta *tietynlaisina* luonnonvaroina korostuvat. Samalla heijastellaan tunnustettuja ja vallalla olevia arvo- ja tietokäsityksiä.

Tutkimukseni tarjoaa läpileikkauksen *luonnonvaraistumisen tapahtumaan*, joka on historiallinen, aina ajallinen prosessi. Luonnonvaraistuminen ei ”ala jostain” ja ”pääty johonkin”, vaan on jatkuva ja muuttuva. Luonto ja luonnonvarat ovat jo paikallisesti jotenkin ymmärrettyjä, ja ne määrittyvät uudelleen ajan kuluessa. Yhteensovittamisen käytännöt ja prosessit ovat tässä yhdessä keskeisessä roolissa. Näin luonnonvarat tulevat yhteiskunnallisesti oleviksi.

Väitän, että yhteensovittamisen tutkiminen osana luonnonvaraistumisen tapahtumaa avaa uuden tavan ajatella yhteensovittamista ja konflikteja. Se avaa myös uuden tavan ajatella luontoa ja ihmistä.

Väitöskirjan tiedot

Hast, S. (2021) *Yhteensovittamattomat luonnonvarat? Tutkimus Lapin luonnonvaraistumisesta*. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 323. <<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-285-6>>.